

Κωστής Βαϊτσός

19 Μαΐου, 2016

**Πηγαίνοντας αντίθετα στο ρεύμα, στην οικονομική μυθολογία
και στις κυρίαρχες ιδεοληψίες**

Το διεθνώς αναγνωρισμένο πόνημα της Mariana Mazzucato, καθηγήτριας οικονομικών της καινοτομίας στο Science Policy Research Unit του Πανεπιστημίου του Σάσσεξ, είναι ιδιαίτερα επίκαιρο. Και αυτό εν όψει των κρίσιμων αναπτυξιακών προκλήσεων που αντιμετωπίζει η ελληνική οικονομία της βαθιάς κρίσης. Συνεπώς, η πρωτοεμφανιζόμενη έκδοσή του στα ελληνικά από τις Εκδόσεις Κριτική με τον αντισυμβατικό τίτλο ***Το επιχειρηματικό κράτος. Ανατρέποντας μύθους***, έχει ξεχωριστή σπουδαιότητα. Για τους λόγους αυτούς, στην εδώ παρουσίαση θα συνδυαστούν σχόλια πάνω στο σημαντικό αυτό βιβλίο με αναφορές και σε κρίσιμες εμπειρίες προσπαθειών διαχείρισης ή και υπέρβασης της κρίσης στην ελληνική οικονομία.

Θα αρχίσουμε με μια προσδιοριστική παρατήρηση γενικότερης φύσης. Σε εποχές ριζοσπαστικών και ταχύρρυθμων μεταβολών στο διεθνές γνωσιολογικό υπόβαθρο της ανθρώπινης σκέψης επαναπροσδιορίζονται κρίσιμοι αναπτυξιακοί ρόλοι στην πραγματική οικονομία. Οι καθοριστικοί αυτοί ρόλοι εστιάζονται στις συμπεριφορές και στις επιδόσεις των δυναμικών επιχειρήσεων, των σύγχρονων αγορών και του αναπτυξιακού κράτους. Η έκβαση των ρόλων αυτών καταλήγει σε νέα και, συχνά, σε μη παραδοσιακά σχήματα ερμηνείας του αναδυόμενου παραγωγικού ιστού και των μηχανισμών κοινωνικής εκμάθησης. Οι προκαλούμενες εξελίξεις χρήζουν ειδικής κατανόησης, κατάλληλης εξήγησης και τεκμηριωμένης ερμηνείας.

Ταυτόχρονα προκαλούνται νέες και ουσιαστικές απαιτήσεις θεσμικής μετεξέλιξης. Ως αποτέλεσμα, οδηγούμαστε στην αποδόμηση ή/και στην απόρριψη βασικών εννοιολογικών υποδειγμάτων που ανήκουν σε επιστημονικά ξεπερασμένες αντιλήψεις και παραδοχές. Παρ' όλα αυτά και σε αντίθεση με το τι συμβαίνει στις θετικές επιστήμες, στην οικονομική σκέψη υποδείγματα παλαιότερης κοπής και αμφισβητούμενης πλέον επιστημονικής εγκυρότητας συνεχίζουν να αποτελούν κυρίαρχα αγκυλώματα στις ιδεοληψίες βασικών υποκείμενων συμφερόντων.

Γι αυτό, το καλοκαίρι του 2015 δεν ήταν τυχαία η ύστατη προσπάθεια του γερμανού Υπουργού Οικονομικών για μια «προσωρινή έξοδο» της ελληνικής οικονομίας από το ευρώ. Η θέση αυτή αποδείχθηκε ότι ήταν αντίθεση και με την πολιτική τοποθέτηση της ίδιας της Γερμανίδας Καγκελαρίου, όπως ο ίδιος ο κ. Σόιμπλε παραδέχτηκε πρόσφατα.

Στη διαχείριση της κρίσης, η εσωτερική υποτίμηση συμβάδιζε με τις απαιτήσεις σταθερότητας των συναλλαγματικών ισοτιμιών στο πλαίσιο λειτουργίας της

κοινής νομισματικής πολιτικής της Ευρωζώνης. Είχε όμως και ως βασική πρακτική προϋπόθεση στις επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας την εντεινόμενη φτωχοποίηση της κοινωνίας, την πρωτόγνωρη έκρηξη της ανεργίας και τη βίαιη καθίζηση του εθνικού προϊόντος. Οι επιδόσεις αυτές έχουν οδηγήσει και στη συστημική απο-προσαρμογή, αντί μιας οικονομικής και κοινωνικής αναπροσαρμογής.

Με τη θέση της προσωρινής εξόδου από το ευρώ επιχειρήθηκε η επικάλυψη και, ενδεχομένως, η συσκότιση των πολιτικών καθώς και των πρακτικών αδιεξόδων και των ευθυνών στην προώθηση της εσωτερικής υποτίμησης. Στην πράξη, η εμπειρία αυτή θα είχε ως άμεσο αποτέλεσμα μια ακόμη πιο επώδυνη εξωτερική υποτίμηση. Η τελευταία θα περιελάμβανε και την πρόκληση μιας ανεξέλεγκτης μεταβολής των συναλλαγματικών ισοτιμιών και των σχετικών τιμών στην ελληνική οικονομία. Ως συνέπεια λοιπόν αυτών των διαδικασιών θα προκαλείτο και μια ακόμη πιο σοβαρή μείωση των πραγματικών εισοδημάτων του πληθυσμού κατά την ονομαζόμενη περίοδο της «προσωρινής εξόδου» από το ευρώ αλλά και μετά.

Πίσω από τη σύνθετη τεχνική επιχειρηματολογία που χρησιμοποιήθηκε στην περίπτωση αυτή βρισκόταν μια βασική παραδοχή. Η παραδοχή αυτή αφορά στους καθοριστικούς παράγοντες που προκαλούν τη δημιουργία συγκριτικών πλεονεκτημάτων και επιτυχούς ανταγωνιστικότητας στο σύγχρονο και έντονα διεθνοποιημένο καπιταλιστικό σύστημα. Εκεί, είναι πλέον κατανοητό ότι οι συνθήκες που διαμορφώνουν τον πυρήνα της ανταγωνιστικότητας στις σύγχρονες και αποτελεσματικές οικονομίες έχουν ως καθοριστική κινητήρια δύναμη *την προώθηση αλυσίδων παραγωγής καινοτομιών*. Επίσης, σχετίζονται και με τους τρόπους ευρύτερης ανάληψης, διάχυσης και διακυβέρνησης καινοτομικών πρωτοβουλιών. Οι συνθήκες αυτές συγκροτούν και τις προοπτικές συμμετοχής μιας οικονομίας σε δραστηριότητες υψηλής προστιθέμενης αξίας, άρα και στη διαχρονική βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού της.

Οι όχι συνήθειες αυτές προσεγγίσεις αντιδιαστέλλονται με τις θέσεις προηγούμενων γενεών σκέψης καθώς και με τους επιχειρούμενους διαφορετικούς τρόπους ερμηνείας των πραγματολογικών δεδομένων. Οι προγενέστερες ερμηνείες καθώς και η πολιτική και η ιδεολογική τους ταύτιση επιμένουν να αναδεικνύουν, αντί του στρατηγικού ρόλου των καινοτομιών, το μοναδιαίο κόστος εργασίας ως το επίκεντρο της δημιουργίας ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων. Από τεχνικής πλευράς και εξ αιτίας της εμμονής αυτής, επιχειρείται η δήθεν επιστημονική αιτιολόγηση των επιλογών για τη συνέχιση αδιέξοδων πολιτικών λιτότητας.

Στον *Πρόλογο* του βιβλίου της καθηγήτριας Mariana Mazzucato, η διακεκριμένη ερευνήτρια και πανεπιστημιακός, Carlota Perez, αναδεικνύει ως κεντρική ιδέα της όλης προσέγγισης τη τεκμηριωμένη διαπίστωση ότι «[...] η θεσμική αποτύπωση της χρηματοδότησης των πιο ριζικών νέων τεχνολογιών

εντοπίζονται σε ένα τολμηρό Κράτος. Το Κράτος αυτό αναλαμβάνει, [συνειδητά και υπομονετικά], κινδύνους» σε στρατηγικούς τομείς της γνωσιολογικής μετεξέλιξης.

Επιχειρήσεις όπως η Apple, η Google, η Compac, η Intel και πολλές άλλες λιγότερο ή περισσότερο γνωστές και τελικά διεθνοποιούμενες εταιρείες έλαβαν, σε πρώιμο στάδιο των δραστηριοτήτων τους, ουσιαστική και μακρόπνοη δημόσια υποστήριξη στις χώρες καταγωγής τους. Θεσμικά και χρηματοοικονομικά, κύριο υποστηρικτικό ρόλο ανέλαβε το κρατικό πρόγραμμα Έρευνας των Μικρών Επιχειρήσεων για την Καινοτομία (SPIR) που συστήθηκε από τη συντηρητική και υπέρμαχο της ελεύθερης αγοράς κυβέρνηση Reagan. Στη συνέχεια, επεκτάθηκε ουσιαστικά κατά την περίοδο Clinton προς όφελος της αμερικανικής οικονομίας.

Η κρατική χρηματοοικονομική και άλλη υποστήριξη στην όλη διαδικασία δημιουργίας καινοτομιών συμπληρώνεται και από τη δημιουργική αξιοποίηση της αγοραστικής δύναμης του κράτους -με αποτελεσματικές πολιτικές κρατικών προμηθειών- καθώς και από την άσκηση μιας διεθνώς ενεργού οικονομικής διπλωματίας. Όλες αυτές οι δημόσιες παρεμβάσεις έπονται της επίσης δημόσιας ενίσχυσης της βασικής και της εφαρμοσμένης έρευνας στα πανεπιστήμια. Τέλος, οι σχετικές πανεπιστημιακές πρωτοβουλίες συμπληρώνονται με καταλυτικές δημόσιες δαπάνες για την ενεργοποίηση παραγωγικών διασυνδέσεων τους με την πραγματική οικονομία. Ανάλογα παραδείγματα καταγράφονται σήμερα και στους χώρους της βιοτεχνολογίας και στην έρευνα καινοτόμων νέων φαρμάκων.

Αντίστοιχες θεσμικές προσεγγίσεις αναλαμβάνονται και σε άλλες οικονομίες όπως εκείνες της Γερμανίας και του Καναδά καθώς και, επιλεκτικά, σε μικρότερες ευρωπαϊκές χώρες όπως στη Δανία, στη Φιλανδία και στην Αυστρία. Επίσης, σχετικές δημόσιες πρωτοβουλίες προωθούνται και στην Ασία όπως στην περίπτωση της άσκησης βιομηχανικής πολιτικής στη Ν. Κορέα ή και στην όλη κλαδική διαχείριση της οικονομίας της Κίνας.

Η κρισιμότητα των αμέσως προηγούμενων διεθνών παρατηρήσεων δεν είναι συμπτωματική ούτε περιστασιακή. Αντίθετα, προκύπτει από συγκεκριμένες και κρίσιμες αναπτυξιακές διαπιστώσεις. Πριν από έναν περίπου αιώνα, ο πρωτοπόρος οικονομολόγος Frank Knight εισήγαγε την πασίγνωστη πλέον σήμερα διάκριση ανάμεσα στις συνθήκες αβεβαιότητας στις αγορές και στις αντίστοιχες του ρίσκου. Η πρώτη, δηλαδή εκείνη της αβεβαιότητας, αναφέρεται σε τυχαίες εκβάσεις με αδύνατη την ποσοτικοποίηση των πιθανοτήτων των μελλοντικών ενδεχόμενων τεχνικών και οικονομικών συνεπειών τους. Η δεύτερη, εκείνη του ρίσκου, αναφέρεται επίσης σε τυχαίες εκβάσεις των οποίων όμως οι πιθανότητες έκβασης και των συνεπειών τους είναι εφικτό να υπολογιστούν ή και να προσεγγιστούν εκτιμητικά. Τέτοια εξειδικευμένα αναλυτικά εργαλεία έχουν αναπτυχθεί ήδη από δεκαετίες ενώ διδάσκονται μάλιστα και σε μεταπτυχιακά μαθήματα οικονομικών ή και της διοίκησης επιχειρήσεων.

Οι αποτυχίες στις προσπάθειες καινοτόμων επιχειρημάτων για τη διερεύνηση του αγνώστου είναι δεδομένες και δεν μπορούν να παραβλεφθούν. Γι' αυτό και η αβεβαιότητα στις αγορές σε μακρά τμήματα της αλυσίδας προώθησης καινοτομιών είναι αναπόφευκτη. Συνεπώς είναι κατανοητό γιατί οι αναπτυξιακές τράπεζες, τα κεφάλαια επιχειρηματικών συμμετοχών (τα γνωστά *venture capitals*) και άλλες συναφείς ιδιωτικές δραστηριότητες απέχουν από σημαντικά και καθοριστικά τμήματα της αλυσίδας της καινοτομίας. Οι ιδιωτικοί αυτοί φορείς εμφανίζονται χρονικά σε μεταγενέστερα στάδια. Σε αντιδιαστολή, στην πολυετή περίοδο της ονομαζόμενης «κοιλιάδας του θανάτου», όπου κυριαρχεί στις αγορές η αβεβαιότητα και όχι απλώς οι κίνδυνοι του ρίσκου, το αναπτυξιακό Κράτος παρεμβαίνει καθοριστικά στη διαμόρφωση κατάλληλων πολιτικών. Με τον τρόπο αυτό το δημόσιο επωμίζεται το ρόλο του αναδόχου της ύστατης καταφυγής επιχειρηματικών κινδύνων στον τομέα των παραγωγικών γνώσεων.

Στις διαδικασίες αυτές, με την αρχική κοινωνικοποίηση των κινδύνων αβεβαιότητας και μετέπειτα με την ιδιωτικοποίηση των ωφελειών στη μεταγενέστερη επιχειρηματική αξιοποίηση καινοτομιών, προκαλούνται κρίσιμα θέματα εισοδηματικών και άλλων ανισοτήτων. Επίσης, τίθενται και θεμελιακά ζητήματα πολιτικής οικονομίας για τις πρακτικές επιλογές των επιχειρήσεων που άμεσα ωφελούνται από την επιλεκτική δημόσια υποστήριξη της καινοτομίας. Παράλληλα όμως δημιουργούνται και συνθήκες πρόκλησης ουσιαστικών εξωτερικών οικονομιών που ωφελούν το ευρύτερο δημόσιο συμφέρον. Επομένως, δικαιολογείται και η αξιοποίηση δημόσιων πόρων για την ιδιωτική επιχειρησιακή υποστήριξή τους.

Οι ανισότητες όμως μεταχείρισης καθώς και η θεσμικές πρακτικές επιλεκτικής ενίσχυσης συγκεκριμένων ιδιωτικών συμφερόντων από δημόσιους πόρους δημιουργούν επιπρόσθετες απαιτήσεις επεξεργασμένης και κατευθυνόμενης αναπτυξιακής πολιτικής στις σύγχρονες κοινωνίες. Ως επακόλουθο, η συνειδητή προώθησή τους θέτει θεσμικά εξειδικευμένες απαιτήσεις κανόνων διαφάνειας, κριτηρίων προσβασιμότητας και διαχείρισης της διακριτικής μεταχείρισης. Οι προβληματισμοί αυτοί έχουν πρωτεύουσα σπουδαιότητα όταν κυριαρχούν σε μια οικονομία και συνθήκες λειτουργίας ενός πελατειακού Κράτους. Στη μεταπολεμική περίοδο της ελληνικής οικονομικής ιστορίας το πελατειακό αυτό Κράτος αναδείχθηκε ως κύριος *αντιαναπτυξιακός* συντελεστής εξέλιξων.

Συμπερασματικά, το βιβλίο της καθηγήτριας Mazzucato αποφεύγει τις απλουστευτικές γενικεύσεις, καθαρά ιδεολογικού περιεχομένου, για ένα «λιγότερο ή περισσότερο» Κράτος. Αντίθετα, επικεντρώνεται στις πιο σύνθετες απαιτήσεις για **το είδος του ιδιωτικού τομέα και το είδος καθώς και το ρόλο του δημοσίου** που έχουν ανάγκη οι αναπτυξιακές επιλογές μιας σύγχρονης, δίκαιης και παραγωγικά αποτελεσματικής κοινωνίας.